

ULUSLARARASI MEVLANA HALİD-İ BAĞDADI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ
INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MAVLANA KHALID AL-BAGHDADI PEAPERS

بحوث المؤتمر الدولي حول مولانا خالد البغدادي

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Erdal BAYKAN

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KESKİN

Ankara 2012

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ & VAN İL MÜFTÜLÜĞÜ
YUZUNCU YIL UNIVERSITY FACULTY OF DIVINITY & MUFTI OF VAN PROVINCE

جامعة يوزوجي بيل كلية اللاهيات & دار الإفتاء بمحافظة وان

ULUSLARARASI MEVLANA HALİD-İ BAĞDADİ SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MAVLANA KHALID AL-BAGHDADI

المؤتمر الدولي حول مولانا خالد البغدادي

11-13/06/2010

VAN/TÜRKİYE

AÇILIŞ / OPENING / الافتتاحية

11 Haziran 2010 / 11 June 2010 / 11 حزيران 2010

17.30-18.30

YER / PLACE / المكان

KÜLTÜR SARAYI

OTURUMLAR / SESSIONS/الجلسات

12 Haziran 2010 / 12 June 2010 / 12 حزيران 2010

YER / PLACE / المكان

M.E.B. HİZMET İÇİ EĞİTİM MERKEZİ

GEZİ / TOUR / الجولة

13 Haziran 2010 / 13 June 2010 / 13 حزيران 2010

İletişim Adresi/Contact/الاتصال

sempozyum.mhbagdadi@gmail.com

Mevlânâ Hâlid Bağdâdî ve Hâlidiliğin Sosyo-Kültürel Özellikleri

Adem EFE¹

Giriş

Tarikatlar sosyal bir olgu olarak kuruluşlarından son zamanlara kadar çeşitli alanlarda fonksiyon icra etmişler, şartlar gerektirdiğinde içinde bulundukları toplumun, sosyal, ekonomik, sanat, musiki, mimari gibi kültürel birikimine katkıda bulunmuşlar, bazen siyasi otoriteye destek vermişler, bazen baş kaldırmış ya da direnen diğer siyasi ve toplumsal güçlere destek vermişlerdir.²

Müceddidi/yenileyici kişiliği ve öğretileriyle kendi devrine kadar “Müceddidiyye” ve “Mazhariyye” adı ile bilinen Nakşbendiyye tarikatının ismini “Hâlidîyye/Hâlidîlik” ismi ile devam ettiren Mevlânâ Hâlid Bağdâdî’nin hayatı ve adına nispeten kurulan tarikatı hem Nakşbendiyye hem de 19. yüzyıl Osmanlı ilim, kültür, sanat ve siyaseti açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Biz bu bildiride Mevlânâ Hâlid Bağdâdî’nin kısaca hayatından bahsettikten sonra Hâlidîyye’nin günümüzdeki uzantıları ve tarikatın sosyo-kültürel özellikleri üzerinde durmaya çalışacağız.

I. Mevlânâ Hâlid Bağdâdî’nin Hayatı

Asıl adı Hâlid b. Hüseyin olan Mevlânâ Hâlid Bağdâdî Şehrezor’a bağlı Karadağ’da dünyaya gelmiş, “Ziyaüddin” lakabı ve “Şehrezorî” ve “el-Bagdâdî” nisbesi ile şöhret bulmuştur. Muhtelif kaynaklarda Hâlid Bağdâdî’nin doğum tarihi hakkında 1182/1768, 1186/1779, 1190/1776, 1193/1779, 1197/1782 gibi değişik tarihler verilmektedir.³

- 1 Yrd. Doç. Dr.; Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; e-posta: ademefe45@yahoo.com
- 2 Ahmet Yaşar Ocak, “İslâm, Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Türkiye Günlüğü*, S. 45, Mart-Nisan 1997, s. 5-10.
- 3 Abdurrahman Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu’da Hâlidîlik*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000, s. 9-31.

Küçük yaşlarında Karabağ'da başladığı eğitimini Süleymaniye'de ve Bağdad'da İbrahim Beyârî (1185/1771-?), Abdürrahim Zeyârî (1180/1766-?), Abdülkerim Berzencî (1213/1798), Abdürrahim Berzencî (1215-1800) gibi âlimlerden kalam, fıkıh, hadis, tefsir, edebiyat ve hikmet gibi ilimler tahsil eder. Süleymaniye'ye döndüğünde bölgenin mutasarrıfı tarafından istediği bir medresede müderrislik yapabileceği teklif edilmişse de ehliyetsizliğini ileri sürerek bu teklifi kabul etmez. Ardından zamanının Ali Kuşçusu diye bilinen Muhammed Kasım Es-Senendecî (1143/1730-1234/1818)'den riyaziye, hesap, hendese, hey'et ve usturlab tahsil ederek müspet ilimleri de öğrenir. Riyaziye tahsilini müteakip Süleymaniye'ye gelen Hâlid Bağdadi, hocası Abdülkerim el-Berzencî'nin vefat etmesiyle boşalan medresenin müderrisliğine tayin edilir ve yedi yıl burada ders verir. 1205/1805 yılına kadar öğretim faaliyetinin ardından hac farızasını eda etmek, manevi inkişafını gerçekleştirmek ve kendisine bir müşşid-i kâmil arayıp bulmak amacıyla yola çıkar. Bu çok amaçlı yolculuğunda Musul, Diyarbakır, Urfa, Halep yoluyla Şam'a varan Bağdadi, Şam'ın ileri gelen âlimleri ve Daru'l-Hadis muallimi Şeyh Muhammed el-Kuzberî (1221/1806)'nin sohbetini dinleyip, müzakerelerde bulunur. Kendisinden müsselsel hadis icazeti; Şam'da görüştüğü Şeyh Mustafa el-Kürdi'den (?) Kadîrî dersi ve icazeti alır (1228/1805). Haccını eda ettikten sonra yine Süleymaniye'ye gelerek ders okutmaya başlar. Ders okutmaya devam ederken, 1809'da Abdullah Dihlevî (1156/1743-1240/1824)'nin seyyah halifelerinden Mirza Rahimullah Muhammed Dervîş Azimâbâdî (1260/1844)'nin irşad için Süleymaniye'ye gelmesi ile hayatında yeni bir dönem başladı. Şeyh Mirza ile karşılıklı sohbetlerden sonra, beklediği zaman ve aradığı şahsın geldiğine inanarak onunla birlikte Hindistan'a müteveccihen yaya olarak yola çıkar. Yaya olarak tam bir yıl süren ve yol boyunca her bölgede bulunan ulema, sufi ve evliya kabirlerini ziyaret ettikten sonra Abdullah Dihlevî'nin dergâhının bulunduğu Cihanâbâd şehrine ulaşır (1225/1810).

Şeyh Abdullah Dihlevî'nin nezaretinde hizmete başlayıp manevi terbiyeye giren Hâlid Bağdadi, beş ay gibi kısa bir sürede seyr ü sülûkunu tamamlar. Şeyhinin izin ve işareti ile Şia akaidine karşı Ehl-i Sünnet akidesini müdafaası ile meşhur, *Tuhfe-i İsnâ Aşeriyye*'nin müellifi, Nakşi şeyhlerinden Molla Abdülaziz el-Hindî'nin derslerine devamla, bütün merviyatından icazet alır.

Abdullah Dihlevî, Ebu Said el-Hindî ve Şah Beşaretullah Nakşbendî'nin de bulunduğu bir mecliste Nakşbendiyye, Kadiriyye, Sühreverdiyye, Çiştiyye ve Kübreviyye tarikatlarından 36 yaşında iken irşad; tefsir, hadis, tasavvuf, evrad ve benzeri mezun oldukları ilimlerden icazet alır. (1225/1810). 1226/1811 yılında Senendec üzerinden Süleymaniye'ye gelen Hâlid Bağdadi burada bir süre bekler. Daha sonra şeyhinin manevi izin ve işaretiyle Bağdat'a giderek Vali Said Paşa'nın da yardımları ile İhsaiyye Medresesi'ni ihya eder. Böylece ilk Hâlidî tekkesini kurarak, daha sonra kendi adı ile anılacak tarikatını yaymaya başlar. Bağdat'ta başlayan irşad faaliyetlerinin gelişip genişlemesi üzerine tarikat içerisinde halifelik alma çabaları akim kalan Abdülvehhab el-Sûsî, Mevlânâ Hâlid'i 'ilhad ve zendeka' ile suçlayan bir risale yazar. 1827 tarihli bir belgede, Şam'daki ilmiye mensupları tarafından şeyhin Ehl-i Sünnet dâhilinde olduğu onaylanırken, tarikattan tard edilen Abdülvehhab ile Muhammed Taif ed-Dağistânî'nin

4 Hâlid Bağdadi, İstanbul'daki halifeleri Yusuf Efendi, Ömer Efendi ve Tahir Efendi'ye

risalelerindeki suçlamalarına rağmen şeyh, halife ve müritlerinin şeriata bağlı olduklarının anlaşıldığı kaydedilir. Bunun yanı sıra Şam müftüsü Hâlid Bağdadî hakkında asılsız iddialarda bulunanların te'dibinin gerektiğine dair bir fetva alır. Buna rağmen söz konusu olaydan kısa bir süre sonra Süleymaniye'ye dönen Bağdadî burada bir zaviye yaptırarak ikinci irşad merkezini oluşturur. Bu iki merkezden, Bağdat ve Süleymaniye'den yetişme pek çok halife kendi memleketlerine gönderilmek suretiyle tarikat, Kudüs, Halep, Irak, Arabistan, Basra, Kerkük, Erbil, Diyarbakır, Cizre, Mardin, Urfa Antep, Rumeli, Konya, Mısır gibi Osmanlı ülkesine ait bölgeler ile Hindistan, Afganistan Maveraünnehir ve Dağıstan, Umman ve Mağrip gibi diğer İslâm ülkelerinde gelişip yayılma imkânı bulur. Daha sonra Bağdat'a gelen Mevlânâ Hâlid, 1238/1822'ye kadar İhsaiyye'deki dergâhta tarikat adına çalışmalar yaparken bu tarihten itibaren bazı halifeleri ve müritleri ile beraber Şam'a yerleşir. Burada Salihîyye Dergâhı'nı kurarak üçüncü bir merkezin faaliyete geçirilmesini ve dolayısıyla halkın daha da genişlemesini sağlar. ve 1242/1826 yılında vefat eder. Kabri Şam, Salihîyye'de Kasyun tepesinin etegindedir.⁵

II. Hâlidîyye Tarikatı ve Günümüzdeki Bazı Uzantıları

Hâlid Bağdadî'nin karizmatik kişiliğine nispet edilen ve Nakşbendiyyenin uzantısı olan Hâlidîyye, ana tarikatın geleneksel inanç, pratik ve öğretileri yanında şeriata bağlılığı ve cehri zikirden kaçınmaya özen göstermesiyle tebarüz etmiştir.⁶

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Bağdat, Süleymaniye ve Şam'daki üç merkezde yetiştilen ve her biri zahiri ilimlerde icazet verebilecek derecede ilim sahibi yüzlerce halifenin⁷, yürüttükleri irşad faaliyetleri, Hâlidîyyeyi XIX. asırda İslâm dünyasının yaygın sufi gruplarından biri haline getirmiştir.

Hâlidîyye, Anadolu ve Balkanlar'da Hâlid Bağdadî'nin silsileleri Ahmed el-Ervâdî, Seyyid Tâhâ Hakkârî, Abdullah Mekkî (Erzincanî), Ali es-Sebtî ve Muhammed Kudsi gibi halifelerine ulaşan şeyhler aracılığıyla yayılmış ve etkili olmuştur. Hâlidîyye'nin gü-

gönderdiği 20. Mektub'da "İlahi irade Abdulvehhab'ın bu tarikatten tard edilmesi yönünde zahir olmuştur. Bundan dolayı onun adını hatme ve zikirden zikretmeyin." Demektedir. Bkz. Esad Sahib, *Mektubat-ı Mevlânâ Hâlid*, Yay. Haz.: Dilaver Selvi-Kemal Yıldız, Umran Yay., İstanbul 1993, s. 170.

- 5 Muhammed b. Abdullah Hanî, *Âdâb Risalesi*; Yayın yy. 1326, s. 281-296; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul, s. 236-255; Albert Harurani, "Nakşbendî Tasavvuf Okulu ve Hâlidîyye Kolu", İbrahim Edhem Bilgin, *Devrimci Sufi Hareketleri ve İmam-ı Rabbani*, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1989, içinde s. 133-154; Rüya Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Yönetim-Nakşbendî İlişisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri", *Tasavvuf*, Yıl:7, Sayı:17, s. 103-119; Necip Fazıl Kısakürek, *Başbuğ velilerden*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1981, s. 322-328; Memiş, s. 31-63.
- 6 Hamid Algar, "Hâlid el-Bağdadî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, s. 283-285.
- 7 Bilgin, Mevlânâ Hâlid Bağdadî'nin yaklaşık 400 kadar icazetli halifesi olduğunu belirtmekte ve bunlardan 66'sının isimlerini zikretmektedir. Bkz. s. 155-157.

nümüzde de yaygın ve etkili olan bazı silsileleri şunlardır.⁸

1. Ahmed el-Ervâdî'ye Ulaşan Silsile: Hâlid Bağdadi'nin halifelerinden Trablusşam müftüsü Ahmed Ervâdî'nin (ö.1857) halifesi olarak İstanbul'da faaliyet gösteren Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî (ö. 1311/1893) Türkiye'nin siyasi, toplumsal ve dinî hayatında önemli rol oynamıştır. Halifelerinden Ömer Ziyaeddin Dağıstanî (ö. 1339/1920) İskenderpaşa Camii imamı olarak tanınan ve Mehmet Zahid Kotku'yu (ö. 1980) yetiştirmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte informal bir şekilde devam eden tarikat, Kotku'nun şeyhlik makamına geçmesine denk gelen yıllardaki (1958) siyasal ve toplumsal dönüşümle birlikte daha görünür hale gelmiş birçok alanda insan yetiştirmiştir.⁹ İskenderpaşa Cemaati olarak tanınan bu cemaatin başına 1980 Kotku'nun vefatından sonra M. Esad Coşan (ö. 2001) geçmiştir. İçinden siyasal bir parti çıkarmış olan cemaat Coşan'la birlikte siyasî vasfını buna karşılık sosyal ve kültürel faaliyetlere evrilmiştir.¹⁰

2. Seyyid Tâhâ Hakkârî'ye Ulaşan Silsile:

a) Esad Erbilî. Tâhâ el Harîrî (1220/1803-1292/1875) ve Tâhâ el-Hakkârî (1269/1853) vasıtasıyla Hâlid Bağdadi'ye ulaşan Kelâmî Dergâhı şeyhi Esad Erbilî (1847-1931) İstanbul'da faaliyet gösteren en önemli Hâlidî şeyhlerindendir. 'Erenköy Cemaati', 'Sami Efendi Cemaati' veya yayınladıkları dergiye izafeten 'Altınoluk Cemaati' adıyla tanınan cemaatin önderi Mahmud Sami Ramazanoğlu (1892-1984), Bolulu Muhammed Muhyiddin Efendi (ö. 1984), Yahyalılı Mustafa Hulusi Dinç, Erbilî'nin halifeleridir.

b) Alvarlı Efe diye meşhur Muhammed Lutfi Mazlumoğlu Efendi (1285/1868-1376/1956). Pir-i Küfrevî diye tanınan Bitlisli Muhammed Küfrevî'nin halifesidir. Silsilesi Pir-i Küfrevî, Seyyid Tâhâ Hakkârî'yi yoluyla Hâlid Bağdadi'ye ulaştır.

c) Abdülhakim Arvasî (1281/1865-1362/1943). Silsilesi Seyyid Fehim ve Seyyid Tâhâ Hakkârî vasıtasıyla Hâlid Bağdadi'ye ulaşan Abdülhakim Arvasî (ö. 1943) Necip Fazıl Kısakürek ve Işıkcılık Cemaati'nin lideri Hüseyin Hilmi Işık'ın (1911-2001) bağlandığı zattır.

d) Haznevi Silsilesi. Ahmed Haznevî, Muhammed Ziyaeddin, Fethullah verkanisi, Abdurrahman-ı Tağî (1247/1831-1394/1886), Sıbgatullah Arvasî (1287/1870) ve Seyyid Tâhâ Hakkârî vasıtasıyla Hâlid Bağdadi'ye ulaşır. Hazne şeyhi olarak tanınan Ahmed Haznevî'nin (ö. 1949) halifesi Abdülhakim Hüseyinî'nin oğlu Muhammed Raşid Erol (ö. 1993) ile Menzil Cemaati adıyla meşhur olmuş ve Türkiye çapında yaygınlık kazanmıştır.

e) Dede Paşa. Dede Paşa olarak tanınan Bayburtlu Musa Efendi'nin (ö. 1974) silsilesi

8 Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Anadolu'da Hâlidilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, s. 296-299.

9 M. Emin Yaşar, "Mehmet Zahid Kotku", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, İslâmcılık*, C. 6, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 326-329; Adem Efe, *Dini Gruplaşma ve Cemaatleşme Olgusunun Sosyolojik Açısından İncelenmesi*, Isparta 2008, s. 152-153.

10 Efe, s. 157.

Erzincanlı Beşir Buyruk, Muhammed Sami, Abdurrahman Tağı, Sıbgatullah Arvasî, Seyyid Tâhâ yoluyla Hâlid Bağdadî'ye ulaşır.

3. Abdullah Mekki'ye Ulaşan Silsileler:

a) Terzi Baba. Asıl adı Mehmed vehbi (ö. 1848) olan Terzi Baba'nın silsilesi Abdullah Mekki (Erzincanî) vasıtasıyla Hâlid Bağdadî'ye ulaşır.

b) Yanyalı İsmet Efendi (ö. 1872). Edirne ve İstanbul'da Hâlidîği yayan İsmet Efendi Fatih-Çarşamba'da 1853'te bir dergâh kurmuştu. Bugün bu halka Mahmud Ustaosmanoğlu (d. 1929) liderliğinde İsmailağa Cemaati veya Çarşamba Cemaati adıyla faaliyetlerini devam ettirmektedir.

c) İsmail Hakkı Toprak (ö. 1973). Garibullah İhrâmî diye tanınan Sivaslı İhrâmî İsmail Hakkı'nın silsilesi Hacı Ahmed Niksarî, Mustafa Hâkî Tokadî, Halil Hamdi Tokadî, Mustafa Çorumî, Yahya dağistanî aracılığıyla Hâlid Bağdadî'ye ulaşır. Bugün Darendeli Osman Hulusi Ateş (ö. 1990) onun halifesidir.

4. Ali es-Sebtî'ye Ulaşan Silsileler. a) Hâlid Bağdadî'nin halifesi olarak Palu'daki tekkesinde faaliyet gösteren Ali es-Sebtî'den sonra yerine Mahmud adlı oğlu geçti. Şeyh Mahmud'un yedi oğlundan Şeyh Said Hınıs Tekke'sinde faaliyet göstermiş, 1925 yılında Doğu Anadolu'da çıkan isyana öncülük ettiği gerekçesiyle idam edilmiştir. Yerine oğlu Selahaddin geçmişti. Selahaddin Fırat'tan (Saidoğlu) sonra ise oğlu Şeyh Mehmed Said, Palu ve Erzurum'da babasının halifesi olarak faaliyette bulunmuştur.

Bu silsileden bazı şahısların çocukları ve torunları 1946'dan sonra çeşitli partilerden aday gösterilerek seçilmişlerdir. Meselâ Kasım Kufralı, Şeyh Selahaddin'in oğulları Kâmrân İnan, Âbidin İnan, Şeyh Muhammed Ma'sum'un oğlu Muhittin Mutlu, Şeyh Said'in torunu Abdülmelik Fırat, Şeyh Fethullah'ın torunu Gıyasettin Emre, Şeyh Ali es-Sebtî'nin torunu Ali Rıza Septioğlu çeşitli dönemlerde TBMM'de görev yapmışlardır.

b) Muhammed İhsan Oğuz (ö. 1991). Silsilesi Ahmed el-Kürdî, Ali es-Sebtî aracılığıyla Hâlid Bağdadî'ye ulaşır. Kastamonu civarında faaliyet gösteren cemaati İstanbul'da kurulan vakıfla yayın çalışmalarını sürdürmektedir.

5. Muhammed Kudsi'ye Ulaşan Silsileler. Memiş Efendi adıyla tanınan Muhammed Kudsi (ö. 1852) Hâlid Bağdadî'nin halifelerindendir. Halifeleri Konya merkez olmak üzere İstanbul, Kırım, Trabzon, Sivas ve Manisa'da faaliyet göstermiştir. Silistreli Hacı Feyzullah Efendi (ö. 1875), Konyalı Topbaşzade Ahmed Kudsi Efendi (ö. 1889), Seydişehirli Abdullah Efendi onun halifelerindendir. Seydişehirli Abdullah Efendi'nin müntesiplerinden Halil Develioğlu (ö. 1933) Tarsus ve çevresinde tasavvufi faaliyette bulunmuş ve yaydığı oluşuma Biberiyye adı verilmiştir. Bugün bu oluşum içerisinde sanat camiasından pek çok insanın olduğu rivayet edilmektedir.

6. Osman Sirâceddin et-Tavilî'ye Ulaşan Silsile. Hâlid Bağdadî'nin halifelerinden olan Osman Sirâceddin (ö. 1866) ve soyundan gelenler İran ve Irak'ta faaliyet göstermişlerdir. 1986'da İstanbul'a gelerek Büyükçekmece Hadımköy'e yerleşen torunlarından Osman Sirâceddin es-Sanî (ö. 1997) irşad çalışmalarına buradan devam ettirmiştir.

nümüzde de yaygın ve etkili olan bazı silsileleri şunlardır.⁸

1. Ahmed el-Ervâdî'ye Ulaşan Silsile: Hâlid Bağdadi'nin halifelerinden Trablusşam müftüsü Ahmed Ervâdî'nin (ö.1857) halifesi olarak İstanbul'da faaliyet gösteren Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî (ö. 1311/1893) Türkiye'nin siyasi, toplumsal ve dinî hayatında önemli rol oynamıştır. Halifelerinden Ömer Ziyaeddin Dağıstanî (ö. 1339/1920) İskenderpaşa Camii imamı olarak tanınan ve Mehmet Zahid Kotku'yu (ö. 1980) yetiştirmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte informal bir şekilde devam eden tarikat, Kotku'nun şeyhlik makamına geçmesine denk gelen yıllardaki (1958) siyasal ve toplumsal dönüşümle birlikte daha görünür hale gelmiş birçok alanda insan yetiştirmiştir.⁹ İskenderpaşa Cemaati olarak tanınan bu cemaatin başına 1980 Kotku'nun vefatından sonra M. Esad Coşan (ö. 2001) geçmiştir. İçinden siyasal bir parti çıkarmış olan cemaat Coşan'la birlikte siyasî vasfını buna karşılık sosyal ve kültürel faaliyetlere evrilmiştir.¹⁰

2. Seyyid Tâhâ Hakkârî'ye Ulaşan Silsile:

a) Esad Erbilî. Tâhâ el Harîrî (1220/1803-1292/1875) ve Tâhâ el-Hakkârî (1269/1853) vasıtasıyla Hâlid Bağdadi'ye ulaşan Kelâmi Dergâhı şeyhi Esad Erbilî (1847-1931) İstanbul'da faaliyet gösteren en önemli Hâlidî şeyhlerindendir. 'Erenköy Cemaati', 'Sami Efendi Cemaati' veya yayınladıkları dergiye izafeten 'Altınoluk Cemaati' adıyla tanınan cemaatin önderi Mahmud Sami Ramazanoğlu (1892-1984), Bolulu Muhammed Muhyiddin Efendi (ö. 1984), Yahyalılı Mustafa Hulusi Dinç, Erbilî'nin halifeleridir.

b) Alvarlı Efe diye meşhur Muhammed Lutfi Mazlumoğlu Efendi (1285/1868-1376/1956). Pir-i Küfrevî diye tanınan Bitlisli Muhammed Küfrevî'nin halifesidir. Silsilesi Pir-i Küfrevî, Seyyid Tâhâ Hakkârî'yi yoluyla Hâlid Bağdadi'ye ulaştır.

c) Abdülhakim Arvasî (1281/1865-1362/1943). Silsilesi Seyyid Fehim ve Seyyid Tâhâ Hakkârî vasıtasıyla Hâlid Bağdadi'ye ulaşan Abdülhakim Arvasî (ö. 1943) Necip Fazıl Kısakürek ve Işıkcılık Cemaati'nin lideri Hüseyin Hilmi Işık'ın (1911-2001) bağlandığı zattır.

d) Haznevi Silsilesi. Ahmed Haznevî, Muhammed Ziyaeddin, Fethullah verkanisi, Abdurrahman-ı Tağî (1247/1831-1394/1886), Sıbgatullah Arvasî (1287/1870) ve Seyyid Tâhâ Hakkârî vasıtasıyla Hâlid Bağdadi'ye ulaşır. Hazne şeyhi olarak tanınan Ahmed Haznevî'nin (ö. 1949) halifesi Abdülhakim Hüseyinî'nin oğlu Muhammed Raşid Erol (ö. 1993) ile Menzil Cemaati adıyla meşhur olmuş ve Türkiye çapında yaygınlık kazanmıştır.

e) Dede Paşa. Dede Paşa olarak tanınan Bayburtlu Musa Efendi'nin (ö. 1974) silsilesi

8 Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Anadolu'da Hâlidilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, s. 296-299.

9 M. Emin Yaşar, "Mehmet Zahid Kotku", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, İslâmcılık*, C. 6, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 326-329; Adem Efe, *Dini Gruplaşma ve Cemaatleşme Olgusunun Sosyolojik Açısından İncelenmesi*, Isparta 2008, s. 152-153.

10 Efe, s. 157.

Erzincanlı Beşir Buyruk, Muhammed Sami, Abdurrahman Tağı, Sırgatullah Arvasî, Seyyid Tâhâ yoluyla Hâlid Bağdadî'ye ulaşır.

3. Abdullah Mekki'ye Ulaşan Silsileler:

a) Terzi Baba. Asıl adı Mehmed vehbi (ö. 1848) olan Terzi Baba'nın silsilesi Abdullah Mekki (Erzincanlı) vasıtasıyla Hâlid Bağdadî'ye ulaşır.

b) Yanyalı İsmet Efendi (ö. 1872). Edirne ve İstanbul'da Hâlidîği yayan İsmet Efendi Fatih-Çarşamba'da 1853'te bir dergâh kurmuştu. Bugün bu halka Mahmud Ustaosmanoğlu (d. 1929) liderliğinde İsmailağa Cemaati veya Çarşamba Cemaati adıyla faaliyetlerini devam ettirmektedir.

c) İsmail Hakkı Toprak (ö. 1973). Garibullah İhrâmî diye tanınan Sivashlı İhrâmî İsmail Hakkı'nın silsilesi Hacı Ahmed Niksarî, Mustafa Hâkî Tokadî, Halil Hamdi Tokadî, Mustafa Çorumî, Yahya dağistanî aracılığıyla Hâlid Bağdadî'ye ulaşır. Bugün Darendeli Osman Hulusi Ateş (ö. 1990) onun halifesidir.

4. Ali es-Sebtî'ye Ulaşan Silsileler. a) Hâlid Bağdadî'nin halifesi olarak Palu'daki tekkesinde faaliyet gösteren Ali es-Sebtî'den sonra yerine Mahmud adlı oğlu geçti. Şeyh Mahmud'un yedi oğlundan Şeyh Said Hınıs Tekke'sinde faaliyet göstermiş, 1925 yılında Doğu Anadolu'da çıkan isyana öncülük ettiği gerekçesiyle idam edilmiştir. Yerine oğlu Selahaddin geçmiştir. Selahaddin Fırat'tan (Saidoğlu) sonra ise oğlu Şeyh Mehmed Said, Palu ve Erzurum'da babasının halifesi olarak faaliyette bulunmuştur.

Bu silsileden bazı şahısların çocukları ve torunları 1946'dan sonra çeşitli partilerden aday gösterilerek seçilmişlerdir. Meselâ Kasım Kufralı, Şeyh Selahaddin'in oğulları Kâmrân İnan, Âbidin İnan, Şeyh Muhammed Ma'sum'un oğlu Muhittin Mutlu, Şeyh Said'in torunu Abdülmelik Fırat, Şeyh Fethullah'ın torunu Gıyasettin Emre, Şeyh Ali es-Sebtî'nin torunu Ali Rıza Septioğlu çeşitli dönemlerde TBMM'de görev yapmışlardır.

b) Muhammed İhsan Oğuz (ö. 1991). Silsilesi Ahmed el-Kürdî, Ali es-Sebtî aracılığıyla Hâlid Bağdadî'ye ulaşır. Kastamonu civarında faaliyet gösteren cemaati İstanbul'da kurulan vakıfla yayın çalışmalarını sürdürmektedir.

5. Muhammed Kudsi'ye Ulaşan Silsileler. Memiş Efendi adıyla tanınan Muhammed Kudsi (ö. 1852) Hâlid Bağdadî'nin halifelerindendir. Halifeleri Konya merkez olmak üzere İstanbul, Kırım, Trabzon, Sivas ve Manisa'da faaliyet göstermiştir. Silistreli Hacı Feyzullah Efendi (ö. 1875), Konyalı Topbaşzade Ahmed Kudsi Efendi (ö. 1889), Seydişehirli Abdullah Efendi onun halifelerindendi. Seydişehirli Abdullah Efendi'nin müntesiplerinden Halil Develioğlu (ö. 1933) Tarsus ve çevresinde tasavvufi faaliyette bulunmuş ve yaydığı oluşuma Biberiyye adı verilmiştir. Bugün bu oluşum içerisinde sanat camiasından pek çok insanın olduğu rivayet edilmektedir.

6. Osman Sirâceddin et-Tavili'ye Ulaşan Silsile. Hâlid Bağdadî'nin halifelerinden olan Osman Sirâceddin (ö. 1866) ve soyundan gelenler İran ve Irak'ta faaliyet göstermişlerdir. 1986'da İstanbul'a gelerek Büyükçekmece Hadımköy'e yerleşen torunlarından Osman Sirâceddin es-Sanî (ö. 1997) irşad çalışmalarına buradan devam ettirmiştir.

III. Hâlidîyye'nin Sosyo-Kültürel Özellikleri

-Müceddidiye¹¹ gibi sünnete, şeriata, devlet ve toplum hayatında şeriata üstünlüğüne katı bir vurgu.¹² Şariat hükümlerine bağlı, kararlı bir sünî tarikat olan Nakşbendilik/Hâlidilik Osmanlılara uygun doktriner bir vurguya sahip olmasından dolayı Anadolu'da kısa sürede yayılmış bu özelliğinden dolayı da uzun süre yaşayan sapık ve potansiyel olarak isyancı unsurları dağıtmak üzere devlet adamları tarafından bilerek geliştirildiği söylenmektedir.

-Şii'lere karşı düşmanlık.¹³ Bu cümleden olarak Alevi temâyüllerin en az olduğu tarikatın Nakşbendilik olduğu söylenebilir. Uludağ'a göre Nakşbendilik Şii ve Alevi temâyüllere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış, sahabenin önemini ve değerini kuvvetle vurgulamıştır. Ancak istisnai olarak Azerbaycan'da İsmail Şirvanî'nin halifesi Mir Hamza Nigarî'nin temsil ettiği Nakşbendi topluluğu bu konuda örnek verilebilir. Nigarî ve bağlıları Muâviye hakkında sert eleştirileri ve ondan nefret etmeleri ve Ehl-i Beyt sevgisindeki şiddeti ile bilinen Nakşbendilik anlayışından farklı bir tutum sergilemişlerdir.¹⁴

-(Britanya'nın Hindistan'daki yayılmacılığından hareketle) Gayr-i Müslimlere karşı düşmanlık.¹⁵ Hâlidiler, 19. yüzyılda İslâm dünyasının (o zaman için eski kudretini kaybetmiş olsa da) lideri olan Osmanlı Devleti'ne bağlılık göstermiş ve Avrupa sömürge güçlerine karşı sonsuz bir düşmanlık duymuşlardır. Bu sebeple Hâlidîyye'nin hemen her yerdeki mensupları Osmanlılar lehindeki faaliyetleri buna karşın sömürgeci güçler aleyhindeki faaliyetleri ile tanımlanmışlardır.¹⁶

-Hâlidîyye'de rabıta ve sohbet uygulamalarına diğer esaslardan daha çok önem verilmektedir. Hâlid Bağdadî rabıtayı şöyle tanımlamaktadır. "Tarikatta müridin kâmil ve fenâfillah makamında bulunan şeyhinin ruhaniyetinden medet istemesidir. Şeyhin suretini düşünmek edeb ve terbiyeyi muhafaza ettirir. Müridin şeyhinin yanında hazır olduğunu düşünmesi feyz alabilmesini sağlar."¹⁷

Sohbet Hâlidîyye tarikatının üzerinde durduğu hususlardan birini oluşturmaktadır. Sâlikin mürşid-i kâmil ile sohbeti feyz ve ilerlemesi için en önemli vesiledir. Hâlid Bağdadî halife ve müritleri için sohbetin faydasını her defasında dile getirmiş, sohbeti Müslüman-

11 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Halil İbrahim Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik*, Sûf Yay., İstanbul 2004.

12 Butrus Abu-Manneh, "1826'da Nakşibendi-Müceddidî ve Bektâşî Tarikatları", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektâşiler Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 113-127

13 Abu-Manneh, s. 119.

14 Bu topluluk musiki eşliğinde sema usulünü zikirlerde kullanması, zikir meclislerine kadınların iştiraki gibi hususlarda da Nakşbendilikten farklı bir yol izlemiştir. Bkz. Mehmet Rıhtım, "Yusuf Hemedani'den Mir Hamza Nigariye Azerbaycan Sufileri", *Keçmişden Günümüze Xoca Ahmed Yesevi Adlı Beynelhalq Simpozium Materialleri*, Bakı, 21-23 Noyabr 2008, s. 150.

15 Abu-Manneh, s. 119.

16 Kılıç, s. 115.

17 Esad Sahib, s. 116.

ların fayda ve ıslahına sebep teşkil edecek bir vasıta olarak telakki etmiş, cemaatten ayrı olarak insanların hususi sohbetlere tâbi tutulabileceğini belirtmiştir. Hâlidîyye’de sohbetten maksat yalnızca karşılıklı konuşmak, halleşmek değil, daha ziyade kâmil bir zatla beraber olmak ondan faydalanmaktır.¹⁸

-Mevlânâ Hâlid Bağdadî aldığı çok yönlü eğitim, onun tasavvuf anlayışının ve yorumunun oluşmasında belirleyici etken olmuştur. Bu sayede, o, tarikatının toplumsal tabanının bariz vasfı olarak beliren yüksek seviyedeki ulemaya hitap edebilmiş ve onlardan destek alabilmiş bununla birlikte alt katmanlardan da toplumsal taban bulmuştur. Bu konuda Manneh, “Nakşebendî-Müceddidi tarikatı esas itibarıyla toplumun üst kademesi arasında yayılmış şehirli bir tarikattır. Fakat Şeyh Hâlid bu çizgiden ayrılarak şehir, kasaba ve köylerdeki halka inme konusunda tereddüt etmemiştir.” demektedir.¹⁹

-Nakşebendilik, Ahmed Faruk el-Sirhindî/İmam Rabbânî (1563-1624) ve onun manevî takipçisi Şah veliyyullah Dihlevî’nin (1703-1762) öğretisi ve uygulamaları ile aktivist bir özellik kazanmıştır. Gerek Sirhindî gerekse veliyyullah daha önceki tarikatların aksine dünyayı boşlayıcı etkilerine karşı mücadelenin önemine vurgu yapmışlardır. Bu kişiler İslâmiyet’in ilk yıllarındaki canlılığını hatırlatarak ve Kur’an ve Sünnet’te ifade bulan saf İslâm’a dönüşü önererek, ahlâki dokunun pekiştirilmesi yoluyla toplumu ıslah etmeye çalıştılar.²⁰

18. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin zaafa düştüğü ve İslâm devletlerinin toprak kaybına uğradığı bir tarihi süreçtir. Bu süreç Müslümanları gelecekleri için ciddi bir endişeye yol açmıştı. Bununla birlikte ihyacı/yeniden dirilişi hareketler, çok daha önceden, İslâm’ın bir bütün olarak yeniden canlandırılmasının gereğini açıklamışlardır. Bunlar arasında öne çıkan görüş, İslâm’ın ikinci bin yıllık döneminin bir çöküş dönemi değil, aksine bir uyanış çağı olacağı görüşüydü. Bu görüş, Hindistan’daki Nakşebendî tarikatı âlimlerinden Şeyh Ahmed es-Sirhindî tarafından ortaya atılmıştı.²¹ Bu döneme adını verdiren Sirhindî, hem düşünce hem de eylem yönünden hareketin seyrinin değişmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Sirhindî’nin zamanından bu yana oluşan aktivizm yönündeki eğilim, 19. yüzyılda yeni bir ivme kazandı. Mevlânâ Hâlid’in akıma vurduğu damga nitelik olarak kendisinden önce gelen düşüncelerine göre açıkça daha seferberlikçi bir yön taşımaktaydı.²²

Bu özelliğinden dolayı Hâlidîler kendilerine siyasi süreçlerin ortasında, özellikle Batılı emperyalizme ve taklitçi batılılaşma hareketlerine karşı mücadele çerçevesinde bir yer buldular. Hâlid Bağdadî’nin önde gelen halifelerinden olan Osman Sirâceddin et-Tavilî (ö. 1866) bu tür Kürt-Hâlidî şeyh ailelerinin kurucularındandır. İran sınırlarına yakın bir bölgede oturan Osman Sirâceddin’in hem soyunu hem de tarikat silsilesini devam ettiren kişiler arasında Ömer Ziyaeddin (ö. 1900) ile oğulları Muhammed Necmeddin (ö. 1919), Muham-

18 Memiş, s. 277-279.

19 Abu-Manneh, s. 122; Aynı hususta bkz. Alexandre Berningsen-Chantal Lemerrier-Quelquej, *Sufi ve Komiser*, Ter.:Osman Türer, Akçağ Yay., Ankara 1988, s. 81.

20 Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim*, Çev.:Metin Çulhaoğlu, İletişim Yay., İstanbul 1992, s. 94-95.

21 Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yay., İstanbul 1991, s. 189-190.

22 Mardin, *“Bediüzzaman Said Nursi Olayı*, s. 95.

med Alâeddin (ö. 1953 ve Alâeddin'in oğlu Şeyh Osman es-Sirâceddin es-Sanî zikredilebilir. 1958'de Irak saltanatı devrilince İran topraklarına geçen Osman es-Sanî (ö. 1997), İran şahının desteğiyle nüfuzunu sadece Kürtler arasında değil İran'ın bütün Sünnîleri azınlıkları arasında da yaymaya çalıştı. Halkı Şafii olan ve 19. asrın ortalarında Hâlidî tarikatı ile tanışan Talîş bölgesinde başarılı oldu. Kuzey Irak'ta etkili olan bir başka Kürt-Hâlidî silsilesi de Seyyid Tâhâ Hakkârî'nin kurduğu Nehrî silsilesidir. 1880 yılında İran Kürdistanı ile İran Azerbaycanı'nda büyük bir isyanın liderliğini yapan Şeyh Ubeydullah Seyyid Tâhâ'nın öğrencisidir. Irak Kürtlerinin siyasi hareketlerinde büyük rol oynayan Barzanî şeyhlerinin ilki olan Şeyh Taceddin Seyyid Tâhâ'nın halifesiydi. Hâlidîyye, Kürt bölgelerinde elde ettiği yayılma başarısına rağmen bu bölgede önceden beri var olan Kadirlik tarikatını gölgeleyemedi. Bu iki tarikat zamanla birbiriyle kaynaştı.²³

Hâlidî şeyhlerinin siyasi mücadelelerle öne çıktığı bir başka bölge Kuzey Kafkasya'dır. Hâlid Bağdadi'nin önde gelen halifelerinden Kürdemirli İsmail Şirvanî ve Erzincanlı Abdullah Mekki'nin halifesi Kutgaşanlı Yahya Efendi ve bunların yetiştirdiği birçok Nakşbendi müridinin faaliyetleri ile 19. yüzyılın başlarından itibaren tarikatın Kuzey Azerbaycan'dan başlayarak Kafkasların genelinde ve Anadolu'da büyük bir tasavvufi ve siyasi hareketliliğe sebep olmuştur.²⁴

Has Muhammed Şirvanî ve Muhammed Yeraği, tarikatı Dağıstan'a taşıyan ve ilk yayan şahıslar olmuştur. Daha sonra Cemaleddin Gazigumuki ve müritleri ile Kafkaslarda geniş bir kitleye ulaşmıştır. Nakşbendilik Kafkas halklarının Ruslara karşı direnmesinde ihtiyaçları olan manevi enerjiyi ve siyasi otoriteyi temsil etmiştir. Sağlam disiplinli, ideallerine tam bağlılıkları ve tarikatın dayandığı sıkı hiyerarşi Kafkasyalıların 1824'ten 1859'a kadar devam eden Rus istilasına karşı gösterdikleri direnişte etkili olmuştur.²⁵ Bu mücadelede destansı kahramanlıklar gösteren Şeyh Şamil'in Mevlânâ Hâlid Bağdadi ile nasıl irtibat kurduğu ve irşadi anlamda kimlerin eğitiminden geçtiği tam olarak araştırılmama da onun Hâlidîyye kolu-na mensup yaygın olarak bilinmektedir.²⁶

Hâlidîyye kolu, Hâlid Bağdadi'nin Mekke'ye halife tayin ettiği Şeyh Abdullah Mekki'nin müridlerinden Fethullah b. Safar Ali Minazuvî'nin (ö. 1852) gayretleriyle Rus hâkimiyeti altındaki diğer bölge olan İdil-Urallara girdi. Tataristan ve Başkurdistan Hâlidî şeyhlerinin en önemli lideri Şeyh Zeynullah Resulev'dir. Resulev, diğer Kafkasyalı Hâlidî şeyhlerinin aksine siyasi mücadelelerden uzak kalmayı tercih etmiş, bunun karşısında kültürel faaliyetlere önem vermiştir.²⁷

-Hâlidîyye özellikle Kuzey Irak'ta, Doğu Anadolu'da ve İran'ın Kürtler'in yaşadığı kuzeybatı vilayetlerinde büyük gelişme göstermiş, ardından diğer bölgelere de yayılmıştır. Hâlidîyye Doğu ve Güneydoğu bölgesinin siyasi ve toplumsal yapısı bir gerçeği olarak genel-

23 Algar, "Hâlidîyye", s. 295.

24 Rihtim, s. 148-149.

25 Benningsen-Lemercier-Quelquejay, s. 96.

26 Şamil'in Katibi M. Tahir el-Karâhî'nin Kaleminden *İmam Şamil'in Hatıratı*, Haz.:H. Ahmet Özdemir, Semerkand Yay., Ankara 2000, s. 4.

27 Algar, "Hâlidîyye", s. 296.

likle soy güder, şeyhlik babadan oğula geçer; seyyidlik inancı da bu geleneği pekiştirir. Buna karşılık Hâlidîliğin Anadolu ve Trakya'daki kollarında bu duruma rastlanmaz.²⁸ Bu yüzden Hâlidîliğin ilk toplumsal tabanının Kürtlerden ve Şafii mezhebi mensuplarından oluştuğu söylenebilir. Ancak daha sonraki süreçte sıradan insanlar da bu tarikata bağlanabilmiştir.

-Mevlânâ Hâlid dönemine kadar, Türkiye'nin doğusundaki en etkili tarikat Kadirilik idi. Bağdadi kendi 'ihyacı' propagandası, bu bölgedeki Kadiri ailelerin Hâlidîliğe geçmelerini sağlamıştır.²⁹

-Hâlidîyye, Hâlid Bağdadi'nin Anadolu'ya gönderdiği halifeler aracılığıyla Nakşben-diyye tarikatına mensup bazı şeyhler inabelerini Hâlidîyye tarikatı ile yenilemişlerdir.

-Hâlidîyye Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da hızla yayılan bir kol olmuştur. Mevlânâ Hâlid Bağdadi İstanbul'a tarikatını yaymak için halifeler göndermek istediğinde Şam'daki halifelerini toplayarak onların görüşlerini almış ve yedi şart koşturmuştur. Sadece İstanbul'a gönderilecek halifelere ait iki madde diğerlerine nazaran daha önemli gözük-mektedir. Bunlardan ilki İstanbul'da irşad görevine gidecek kimse devlet ricali, vezir ve hâkimlerin yanına gidip gelmeyecek, onlarla oturup kalkmayacak, ülfet ve ünsiyet etmeyecek. İkincisi de kendi adına veya tekke ve zaviye için devlet adamlarından maaş veya bağış talebinde bulunmayacak, bu gibi şeylerden uzak duracak, Beytü'l-Mâl'a da el uzatmayacak.³⁰ Butrus Abu Manneh bu cümleden olarak 1820'lerde Hâlidî şeyhlerinin İstanbul'da başarılı olmalarında iki faktöre bağlar. Birincisi 1821'deki Yunan İsyanı, di-ğeri de Mevlânâ Hâlid'in halifelerinin henüz devlet veya Osmanlı ileri gelenlerinin maddi desteklerine muhtaç olmamalarıdır. Bir başka ifadeyle henüz tekkeleri ve kendilerine tah-sisi edilmiş vakıfları yoktu. Bu tür endişelerinin olmayışı onlara tamamen misyonlarına yoğunlaşma ve uygulama ve öğretilerini tam bir hürriyet içinde yaşama ve yayma imkânı vermişti. Her yeni doğan dini grup veya hareketin özelliği olan kararlılık ve gayret bu grupların mensuplarını da kendi inanç ve öğretilerini heyecanla yaymaya sevk etmiş, böylece kısa sürede yayılmışlardır.³¹

-Hâlidîyye liderleri çoğu zaman içinde yaşadıkları toplumda bir nizamsızlık, başkal-dırı olmasın diye devlet otoriteleriyle uyumlu olmayı özen göstermişlerdir. Ancak bunun tersinin de olduğu durumlar görülmüştür. Mesela Hâlidîyye'nin ortaya çıkıp İstanbul'da hızla yayılması Osmanlı Devleti'nde İslahat ve Tanzimat hareketlerinin yapıldığı döneme rastlar. İstanbul'da faaliyet gösteren Hâlidîler bu hareketlere karşı devlet ve siyaset rica-liyle sıkı ilişkiler kurarak yönetim üzerinde etkili olmaya başladılar. İstanbul'da Tanzimat düzenine karşı ilk ayaklanma olan Kuleli Vakası (1859)'nın kısmen Şeyh Ahmed adında bir Müceddidî tarafından örgütlendiği ifade edilmektedir.³² Ancak bu vakayı münferit bir olay olarak değerlendirip bütün Hâlidîyye mensuplarını bu kapsamda değerlendirmek doğru değildir.

28 Uludağ, s. 296-299.

29 Mardin, *Bediuzzaman Said Nursi Olayı*, s. 96.

30 Esad Sahib, s. 166.

31 Manneh, s. 122.

32 Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, s. 14.

-Hâlidîyye'nin İstanbul'da siyasi nüfuz ve güç kazanması merkezî o zamanki otoriteyi tedirgin etmiştir. Devlet otoriteyi sağlamak için Mevlevî Şeyhi Halet Efendi öncülüğünde Hâlidîler'e karşı yürütülen mücadele etkili oldu ve tarikat mensupları II. Mahmud'un emriyle İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Nisan 1828'de daha geniş bir tedbirle İstanbul'daki Hâlidîlerin tamamına yakını yerlerinden toplanarak Sivas'a sürülmüştür.³³ Ancak daha sonra 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılıp Bektaşî tekkelerinin kapatılmasının ardından bu tekkelerin şeriatla bağlılıklarıyla tanınan Hâlidîlere verilmesi bir devlet politikası haline getirildiğinden Hâlidîler kısa bir süre sonra daha güçlü olarak İstanbul'a dönmüşlerdir.³⁴

-Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na bütün Hâlidî şeyhleri katılmışlardır. Birinci Mecliste yer alan şeyhlerin arasında Erzincanlı Hasan Fevzi Efendi (ö. 1924) ve Servet Efendi (ö. 1962) gibi Hâlidî şeyhleri bulunmuştur.³⁵ Bu savaş esnasında Üsküdar'daki Hâlidî dergâhında müttefik polis tarafından aranan birçok kişi barındırılmış, İsmet İnönü'de birkaç kez burada kalmıştır. Öte yandan Erenköy'deki dergâhtan feyz alanlar arasında Mareşal Fevzi Çakmak da bulunmaktaydı.³⁶

-Hâlidîyye tarikatı Anadolu'da bilim, sanat, basın ve dinî hayat üzerinde etkili olmuştur. Tarihçi İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın kardeşi Tevfik Efendi Osman Abdülmennan Efendi'den; Necip Fazıl Kısakürek³⁷ Abdülhakim Arvasî'den; Nurettin Topçu Abdülaziz Bekkine'den feyz almışlardır.

Sonuç Yerine

Hâlidîyye, Sünniliğin dışına çıkmayan, sıkı kuralları olan, genellikle aydınlar zümresine hitap eden, hafî zikri esas alan ve zikirlerine dışarıdan insan alınmayan, sohbet ve rabıtaya önem veren, raks ve müziği yasaklayan ve çoğu zaman siyasetle yakından ilişki içinde olan bir tarikattir. Kısaca sufiliği, eğitimle birleştiren Hâlidîyye'nin, şeriat kurallarına uyulması ve sünnet yolundan ayrılınmaması ve inancın sağlamlaştırılması için azami gayret gösterdiği söylenebilir.

33 Geniş bilgi için bkz. Kılıç, s. 109-115.

34 Uludağ, s. 297.

35 Hamid Algar, "Nakşibendi Tarikatının Siyasi Boyutları II", *İlim ve Sanat*, Ocak 1993, Sayı: 34, s. 28.

36 Memiş, s. 222.

37 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Necip Fazıl Kısakürek, *O ve Ben*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1978.